

Co se týče obecného myšlení, dialektika nikdy nebude rušiti jeho zásad. Bude z něho vycházeti a přidávati k nim podle výroku Hegelova něco svého.

Dialektické myšlení může býti v souvislosti s největšími myšlenkovými výpravami. Ve světě může býti objevena jenom jedna filosofie, která snad nemůže vzniknouti eklektickou syntésou filosofií mnohých, nýbrž zpodobněním všech myšlenek v jejich nejostřejších formulacích.

Dialektika konečně dovede vždy udržeti filosofii v intelektuálním napětí, v existenciálním nepokoji, v ontickém nebezpečí, v neklidu o jednotlivinách, jež nemá hodnoty pouze negativní, nýbrž též pozitivní.

Avšak hlavní předností dialektiky by bylo, kdyby přispěla k tomu, aby sen o absolutnu se stal snem absolutna, při čemž jest zde obdobná gramatická a poetická licence, jako když se vulgárně mluví místo o snu o lásce, o snu lásky.

V. T a r d y:

Alfred Adler (1870—1937)

Alfred Adler umírá zanechávaje velké hnutí individuálně-psychologické. Jeho působištěm byla Vídeň, která je doposud střediskem hnutí. Ke konci svého života působil Adler v Americe a v Anglii, kde má také stoupence, ale mnohem méně než Freud. Také v řadě evropských zemí jsou individuálně-psychologická pracovní společenství. V Československé republice jsou v tomto hnutí organisováni jen Němci, ale nechybí mu ani českých stoupenců.

Základní věty učení Adlerova jsou všeobecně známé. Adler zdůrazňuje, že provádí důsledně psychologii člověka jako účelného celku, psychologii teleologickou, psychologii vskutku individuální. Překonává tím starou psychologii asocianistickou, ale nadřazuje se tím i nad Freuda, který sice také zavádí všeobecné teleologické hledisko, ale neshledává, že by člověk sledoval jeden cíl, nýbrž člověka rozebírá jakožto výslednici různých cílů několika pudů.

Stejně jako Freud důsledně přijímá i Adler existenci nevědomí, jinak by nemohl držet thesi, že člověk svým životem sleduje jeden cíl. Tohoto cíle si člověk totiž často není vědom, ví jen o prostředcích, které k tomu cíli chce. Další společný znak s Freudem je historické pojetí charakteru: charakter se tvoří v dětství a osudy v rodině mají na jeho utváření podstatný vliv. Adler s Freudem několik let spolu-

pracoval. Myšlenku o nevědomí i hodnocení dětských osudů od něho převzal. Freud přijal leccos z jeho výzkumů o méně cennosti orgánů, která je příčinou, že se zájem postiženého soustředí na tento orgán a podle toho se utváří jeho způsob života. Roku 1908 — ještě v době spolupráce s Freudem — uveřejnil Adler studii o pudu agresivním; Freud tenkrát zamítl tento pud úplně. Později (*Jenseits der Lustprinzips* 1921) vytvořil Freud nauku o pudu destruktivním, čímž se poněkud přiblížil Adlerovu stanovisku, které dříve zamítal. Adler odmítl úplně Freudovu thési, že potlačená sexualita je příčinou neuros. Věren svému celkově teleologickému stanovisku, všímal si především charakteru neurotiků, kdežto Freud pozoroval spolupráci různých tendencí na jednotlivých symptomech choroby. K soustavnému studiu charakteru dostali se psychoanalytici později; kdežto však charakter u Adlera znamená životní cíl individua spolu s navyklými prostředky k jeho dosažení, je výsledkem psychoanalytické charakterologie nauka o odporu proti pudovým žádostem. O tom, jak se staví Freud k základní myšlence Adlerově o významu pocitu méně cennosti, promluvíme podrobněji dále při kritice této ideje.

To jsou historicky nejdůležitější styčné body mezi Adlerem a Freudem. Obě nauky se liší od sebe velmi značně. Především základním postojem, v důsledku pak obsahově. Dnes jako před 25 lety stojí proti sobě nesmiřitelně. Kromě vztahu k Freudovi, který je i závislost i protiklad, je důležité povšimnouti si vztahu Adlerovy nauky k Nietzscheovi, kdežto ostatní psychologické směry nemají podstatných vztahů k Adlerově psychologii, poněvadž vesměs zůstávají u věcí pro život lidský méně důležitých. Ani francouzští psychiatři (Janet) ani nauka Mac Dougalla, spojující Freuda s naukou francouzskou, ani geniální Klages, žák Nietzscheho, nezabírají tak hluboko do životně podstatných věcí člověka jako Nietzsche, Freud a Adler. Adler je ovšem nejméně významný, nelze jej srovnávat s genii Nietzschem a Freudem, ale zasluhuje přesto plné pozornosti psychologů i filosofů. U nás upozorňoval na význam Adlerův Fr. Soukup, L. Kratochvíl, Cyril Stejskal a R. Konečný. Celou knihu jeho hnutí věnoval Juraj Čečetka,*) ale postavil se na stanovisko zcela negativní.

Adler byl především moralista. To má společné s Nietzsche, tím se liší od přírodovědeckého, nehodnotícího Freuda. Nietzsche však převracel všechny hodnoty a hlásal vůli k moci. Adler ji potírá, a hlásí se k morálce, která prospívá lidskému společenství a zakládá se na společenském citu. Adler má tedy

*) Pedagogika a adlerovská individuálna psychologia. Spisy fil. fak. Kom. univ. v Bratislavě.

etiku h u m a n i t n í. I Masaryk má etiku humanitní. Ale Masaryk vyhledává na člověku to, co k humanitě směřuje, kdežto Adler podezřívavě zkoumá, co citu společenskému odporuje. Je pochopitelné, že jako psycholog, který má zjišťovat, co jest, má Adler daleko pravdivější přístup k skutečné lidské povaze než optimista Masaryk. Masaryk také hledal příčiny nedostatku humanity, ale viděl je v odpadnutí od náboženství a v nedovzdělanosti, spojuje tak osvícenství s katolicismem. Ale to jsou příčiny především sociologické, Masaryk nepodal psychologii individuální, která si musí všimnout jednotlivých osudů od dětství. Adler ovšem také pracuje se sociologickými předpoklady. Stále nachází boj o nadvládu mezi pohlavím mužským a ženským. Odkud se bere vůbec myšlenka konkurence a nerovnosti? Je tu předsudek o primátu muže a méněcennosti ženy. Mužové jsou vychováni k tomu, aby ženou pohrdali, což hoví jejich snažení o nadvládu. Žena je vedena k pocitům vlastní méněcennosti a snaží se často, aby byla jako muž („mužský protest“). Tento stav není snad něco nutného, není podmíněn, jak tvrdí Freud, závistí malé dívky, že chlapec má pohlavní úd a vědomím převahy (překonání strachu z kastrace) v tomto bodě u chlapce, je to historicky vzniklý předsudek, který se sděluje dalším generacím. V boji proti tomuto předsudku shoduje se Adler s Masarykem. Masarykovo působení šlo proti společenské objektivní nespravedlnosti a nemorálnosti, Adler více potírá subjektivní příčiny, v každém jednotlivci zvláště. Kritika Masarykova je společenská, Adlerova individuální. Adler se mnoho zabýval pedagogikou a ze sociologických problémů prostitucí, zločinností a zpustlými dětmi. Znovu zdůrazňuji Adlerovu podezřívavost proti Masarykovu optimismu. Podezřívavost jeví se na př. v tom, že pro Freuda je sebeklam důsledkem nevědomých tendencí, pro Adlera je nevědomí nástroj k oklamání sebe i jiných. Adler podezřívá člověka z egoismu. A to ne z egoismu pouhé bezohlednosti, nýbrž z egoismu přímo namířeného proti druhým, z konkurence stále srovnávající vlastní a cizí přednosti a výhody, vady a nedostatky, moc a nemoc. Z egoismu s podrážděným sebecitem, z pocitů méněcennosti, které se člověk snaží zahladit novými a novými vítězstvími nad druhým. Ze všech možných nemorálností vybírá tedy jeden případ — velmi rozšířený, spojený téměř se všemi ostatními — a činí jej cílem svého zkoumání historie individua.

Byl to eminentně případ jeho vlastní, zobecněný v psychologický a morální systém. Svoje vlastní pocity méněcennosti a jejich kompensaci bojem o moc, o význam, promítal s velkou důsledností do druhých lidí. Tak se dá pochopit jeho úžasná jednostrannost a schematičnost, stále jen pocit méněcennosti.

boj o moc, a proti tomu mravní norma, ztělesněná v citu pro společenství. Jako většina moralistů byl nelítostný k individuálním rozdílům. Vysmíval se nauce o dědičnosti duševních vlastností, která vážně ohrožuje jeho systém. Nepopíral sice dědičnost a různost schopností, ale horlil proti výmluvám na zděděnou neschopnost, prohlašuje to za sebeobelhávání. Vidíme tu starý boj moralistů s determinismem duševního dění. Determinismus je výmluva. Pocit méněcennosti jest ovšem skutečný, ale psychická méněcennost není pevná povahová vada, nýbrž je to hřích, který je možno překonat jeho odhalením a uvědoměním. Člověk je svobodný, disponuje svými schopnostmi a způsoby jednání. Zde vidíme motivy, které ho odcizily přírodovědeckému determinismu Freudovu. Freud se obrací na morální a jinou censuru pacienta, aby ji oblomil a přiměl k propuštění potlačených tendencí v hodině psychoanalýzy. Adler se obrací na morální smýšlení pacientovo a hledí v něm vzbudit pocit viny, pochybenosti dosavadního životního plánu; negativně působí odpudivý obraz vlastního závistivého egoismu vedoucího k sebepoškození a sebeochuzení, pozitivně působí ideál společenství. Člověk se tak může s pomocí individuálně psychologického vychovatele nebo i spisu spasit sám. Tímto spoléháním na člověka liší se Adler od náboženských nauk o spáse, jinak metodou obracení shodných. Katoličtí i evangeličtí theologové si povšimli Adlerovy nauky a mnoho z ní akceptovali, je jim svou morálkou blízká.

Moralismus Adlerův vede k aktivnímu zasahování do života jednotlivců i společnosti. Pedagogicko-léčebné působení Adlerovo a jeho žáků chce zformovat lidi k ideálnímu společenství. Zdůrazňuje rovnost lidí a blíží se tak demokracii a socialismu. Vzpomeňme také Hendrika de Mana, který aplikoval Adlerovu psychologii na proletariát. Ovšem s marxismem to slučitelné není; ve smyslu Adlerově jest přece revolučnost proletariátu zřejmou kompensací méněcennosti. Adlerova morálka vedla by nutně k reformismu.

Přístupme nyní k Adlerově psychologii. Základní metodické stanovisko, totiž vykládat chování a charakter člověka z jednoho cíle, nelze pokládat za nic jiného než položení dogmatu na počátek vši psychologické práce. Toto dogma o jednom cíli je protikladem asocianismu, který neviděl v člověku vůbec žádnou jednotu. Je teoreticky lákavé vyložit člověka z jednoho cíle životního, ale není to možné. Výklad, který redukuje lidská jednání na několik základních pudů, je vždy hypotetický, ale redukce na jediný cíl je možná jen s velkým násilím. Přesně vzato je jediný cíl, o němž Adler mluví, u každého individua jiný a je výsledkem dvou sil, totiž pocitu méněcennosti a citu

pro společenství v různém poměru. Adlerova nauka není tedy monismus tendencí, nýbrž nauka o jednotnosti osoby. Jednotnost osoby ve smyslu charakterologickém je normální fakt, rozpolcenost, rozvrácenost je výjimka. Ale jednota osobnosti není vždy dána jediným cílem, je to spíše soulad tendencí. Mac Dougall se blíží v pojetí jednotnosti charakteru Adlerovi, tvrdí, že etický cíl tvoří vrchol a sjednocující sílu charakteru. Ale také to platí jen pro nepatrný počet osob. Východisko Adlerovo jest tedy hypotetické.

Metoda Adlerova předpokládá jednotu cíle i tam, kde ji nenachází. To samo o sobě není závadné. Větší chybou je redukce na zmíněné dvě síly, totiž cit méněcennosti a cit společenský. Cit společenský je u Adlera korelátém morálních norem, které kážou člověku, aby pracoval, aby druhým pomáhal a aby žil řádně v manželství. U Adlera nejsou tyto normy — psychické to síly — rozlišeny od citu společenského. Morální kategorie se prostě transponují do předmorální psychologie. Samostatnost jejich je tu popřena. Jako Hume a jiní redukovali mravnost na cit sympatie, tak Adler redukuje morálku na cit společenský či snad obráceně společenský cit na morálku. A přece mezi sympatiemi společenskými a morálními požadavky je psychologicky naprostý protiklad, ač cíle mohou býti stejné. Láska k členům rodiny, přátelství, kamarádství, smysl pro společnost jsou nezávislé na morálních požadavcích jako na př. miluj svého bližního. To prvé je totiž spontánní, druhé je příkaz svědomí, přesně vzato nesplnitelný; lásku nelze příkazovat. Zde je znovu vidět rozdíl Adlerovy nauky proti morálce náboženské, která rozlišuje přirozená hnutí od příkazů božích, a proti Kantovi, který si přirozených hnutí necení a morální hlas staví nad ně.

Nauka o citu společenském je tedy velký omyl o podstatě morálky. Nápadné je dále, že hnací silou u Adlera nejsou tendence, nýbrž zmíněné dva c i t y (jsem méněcenný a nechci jím být; chci být morální z citu společenského), které budí reakci v ů l e. Jsou to city sebehodnocení (morálního a jiného). Ze všech tendencí ponechává Adler vlastně jen tendence z hodnocení vlastní osoby vyplývající (s e b e h o d n o c e n í n e m o r á l n í a m o r á l n í).

Také v pocitu méněcennosti se skrývají omyly. Méněcennost znamená u Adlera mnoho věcí. Především čistě fyzické pocity slabosti a bolesti. Malé dítě o b d i v u j e moc a sílu rodičů a samo se cítí slabým a malým. Tento stav úcty, pokory a touha po pomoci nemusí být vůbec bodavým pocitem méněcennosti, který by si žádal kompensace. Tento cit je pozitivní, je podstatou uctívání hrdinů a úcty k Bohu. O tom u Adlera neuslyšíme nic. Dítě dále z á v i d í rodičům a sourozencům skutečné i do-

mnělé výhody. Cítí se zkráceno. To může být spojeno se snížením sebecitu: já nemám nic, on má. Ale v podstatě závisti pocit méněcennosti není. Tuto závist líčí individuální psychologové mistrně a pravdivě. Její úloha v rodině je velká. Další pocity, které spadají pod Adlerovu méněcennost, jsou pocit viny a pocit odsouzení od druhých lidí. Pocit viny je vnitřní, odsouzení vnější; první vyjadřuje morálku subjektivní, druhý objektivní. Oba tyto pocity jsou skutečně pocity méněcennosti, a to morální. Také tyto pocity mají velký význam při vývoji dětské povahy a samozřejmě i pro dospělého. Často bývají chorobně stupňovány a lidé jimi postižení rádi uznávají pravdivost nauky Adlerovy, poněvadž její moralismus je jim imanentní. Jiným případem méněcennosti je méněcennost při hodnocení vlastních předností a vad jiných než morálních (krásy, rozumnosti, vědomosti, nadání, majetku, moci), která se pak odvozuje z posuzování jiných a je kromě toho slyšena jako vnitřní hlas. Známe dobře komplex šerednosti, inteligence (resp. jejího opaku), chudoby a pod. Také zde podává Adler mnoho pravdivých případů. Konečně je méněcennost sexuální, pocíťovaná na př. u ženy jako méněcennost ženství proti mužství, vedoucí k pohlavní neschopnosti případně jejím kompensacím. P o m ě r k a u t o r i t ě n a h o ř e v y l í č e n ý s e s t r á n k y p o s i t i v n í, může se stát také ambivalentním, a pak tu máme hned méněcennost. Autoritu uznávám i nenávídím, sám se pak cítím neschopným ji porazit.

Shrnutí těchto všech případů pod obecný pojem „cit méněcennosti“ není ani tak příliš chybné jako these, že je to společná hnací síla těchto úkazů. Životopisy podávané individuálními psychology jsou sice skresleny neadekvátními kategoriemi a tendenčním výběrem látky, ale podávají také pravdu. Proto psychologové dítěte (Stern, Katz, Claparède a j.) uznávají Adlerův význam. Proč je každý člověk postižen jinou variantou tohoto „pocitu“? Adler to hledí vysvětlit různými okolnostmi. Kdo má méněcenný orgán, bude se koncentrovat kolem této vady. Kdo je zhýčkáán, bude pocíťovat později, že je zkrácen. Kdo je v rodině pokládán za šeredného, hloupého, líného atd., bude lpět na těchto pocitech a hledět kompenzovat právě v tomto směru. Tedy všeobecně: speciální méněcennostní situace budí speciální pocit méněcennosti. Méněcennost je poslední kategorií, za kterou se nejde dále. Metodami Adlerovými a z jeho předpokladů se také dále nedostaneme. Může se nám snadno podařit, že odhalíme vědomý pocit méněcennosti u člověka; mnohem obtížnější je přivést jej k uvědomení u člověka, který jím trpí nevědomky. Ale nejčastěji je tento pocit vědomý, třebaš jej neradi necháváme v centru vědomí. Dále je možno se dostat jedině

metodou psychoanalytickou. Laikové přijímají Adlera snadno, poněvadž se dá snadno verifikovat mnoho z jeho thesís, psychoanalysu buď nekriticky přijímají nebo odmítají pro její neverifikovatelnost. Každý člověk zná některé případy, které výmluvně svědčí pro Freuda, ale v celku nemá možnosti kontrolovat nauku Freudovu. (To mluvím jen o racionálních motivech.) Freud nepopírá existenci pocitu méněcennosti a kompensací; to mají společně Nietzsche, Freud i Adler, ale tento pocit vykládá, vlastně vykládá zvláště různé ty případy, které Adler pod méněcennost shrnuje. Adler přistupuje jen docela málo k nevědomí a jeho člověk reaguje způsobem vědomí člověka dospělého. Adlerovci dokonce hrdě prohlašují, že neexistuje zvláštní psychologie dítěte! Freud jde mnohem hlouběji a ukazuje v člověku reakce mnohem primitivnější. Proto není ani tak Freud odpůrcem Adlerovým jako obráceně. Freud shledává, že Adler povýšil jeden komplex na všeobecný a tvrdí, že to je vlastně komplex kastrací (jsem mužem či ne?). Adler naproti tomu pokládá psychoanalysu za zásadně pochybenou. Sám a hlavně jeho žáci namáhají se stále s vyvrácením psychoanalysy, neboť pro ně je to opravdu otázka životní.

Léčebný postoj Adlerův se hodí výborně pro nemocenské pojišťovny. Pacient je „ulejvák“ od života. Lékař se jej snaží přesvědčit, že může pracovat. Symptomy nemoci jsou finty, kterými obelhává sebe a využívá jiné. Nelze to ovšem říci vždy pacientovi rovnou do očí, to by utekl. Je nutná příprava. Ačkoli je toto pojetí nemoci surové, přece jen má částečně někdy pravdu. Ale je to stejně jako ve válce: kdo se ze strachu před vojnou sám zmrzačil, ten sice měl nekalé úmysly vyhnout se povinnosti, ale kromě toho musil mít chorobný sklon k sebe-poškození. A tak i neurotikové nejsou v první řadě lidé, kteří se chtějí vyhnout povinností a svými slabostmi ovládat ostatní, nýbrž lidé postižení nejvíce sami proti své vůli.

K léčebnému úspěchu individuální psychologie jest podmínkou, aby pacient přijal Adlerovu morálku. Tím se liší od psychoanalysy, která dovede léčit lidi nejrůznějších názorů na psychoanalysu i různých názorů morálních. Přátelské smýšlení, které individuálně psychologický terapeut dává najevo pacientovi, přispívá k odstranění egoistické stránky chorobných projevů.

Nehledíme-li na široké působení Adlerovo, můžeme si položit otázku, zda vůbec Adlerova nauka je nějakým pokrokem nad Freudovu. Myslím, že nepřináší nic podstatně nového, co by se dalo držet. Freud hledá v člověku to, co je sprosté, zakázané a nemravné, a dává tomu vynikající úlohu při stavbě osobnosti. Pocit „méněcennosti“ jest indikátorem těchto tendencí, jsou-li potlačeny a působí-li dále neklid. Vyloučíme-li závist, odboj

proti autoritě a sexuální méněcennost, o kterých pojednává Freud samostatně, zbude méněcennost z morálního a jiného společenského hodnocení. Také tím se Freud zabýval (pocit viny, komplex nevědomosti, komplex, že jsem pozorován, že jsem ošklivý atd.), a shrnul to pod funkci Nadjá.

Hodnocení je podstatnou vlastností člověka a proto je také pocit méněcennosti tak důležitý. U zvířat se téměř vůbec nevyskytuje. Psychologové, kteří jej opomíjejí, zanedbávají podstatnou věc. Adler nedovoluje kolem tohoto fakta přejít bez povšimnutí.

Dodatek: Literárních údajů neuvádím, poněvadž tento rozbor si všímá jen obecných Adlerových thesí. Hnutí Adlerovo vydává časopis *Internationale Zeitschrift für Individualpsychologie*. Četné údaje jsou ve zmíněné knize Čečetkově. Do češtiny přeloženo: Adler: *Člověk jaký jest* (Orbis 1935) a Dreikner: *Úvod do individuální psychologie* (Unie 1937).

Maxmilian Beck:

Věda, skutečnost a zákon

I.

Otázka po podstatě vědy je z těch, které vypadají, jako by se daly snadno zodpovědět. Především se vnucuje — jako by byla zcela samozřejmá — tato odpověď: věda jest a chce pouze poznání toho, co je skutečné.

Leč na př. v této místnosti poznáváme celou spoustu toho všeho, co je zde skutečné, ale není třeba ani slova o tom, že to vše nejsou žádné vědecké poznatky, a to ani pak, když nepřihlížíme k pochybnosti o absolutní pravdivosti všech těchto konkrétních jednotlivých poznatků. Ba, není dokonce ani možno pěstovati vědu v přísném smyslu „poznání toho, co je skutečné“. Neboť skutečné jsou jenom jednotlivé věci, jednotlivá fakta, jednotlivé jevy. To vše pak spadá do kategorie nikdy nehotového, nikdy neuzavřeného. Skutečnost se ustavičně stává, plyne, mění, pohybuje se. Proti tomu patří přece k podstatě vědy, že její obsahy jsou sdělitelný v pevných větách, že jim lze učit, je tradovati. Tak však by bylo možno, aby o něčem, co není nikdy pevné, co nikdy nestojí, byly pevné věty poznávací! Kdyby chtěla věda býti vskutku jen co možná nejvěrnějším a vyčerpávajícím obrazem toho, co je skutečné, musila by sama — takřka ustavičně se přizpůsobujíc skutečnosti, jež je